УДК 371.21–053.5
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/20.167524

Тетяна СЕВЕРІНА,
orcid.org/0000-0003-1379-8456
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
(Хмельницький, Україна) severina.tetiana@gmail.com

ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ АВТОНОМІЇ СТУДЕНТА В ПОЗААУДИТОРНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядається проблема автономності учня поза класом. Вона спрямована на дослідження студентської автономії поза класом. Проаналізовано наукові підходи до змісту поняття «самостійність учня». Відповідно до першого підходу, самостійність учня трактується як здатність учня до самонавчального навчання, його бажання приймати рішення самостійно та відповідати за його якість. Другий підхід стосується автономії учнів як студентів у студентсько-педагогічних відносинах.

Ключові слова: *автономія навчання, активність за межами класу, взаємодія в навчанні, професійний розвиток.*

Tetiana SEVERINA,
orcid.org/0000-0003-1379-8456
Candidate of Pedagogical Sciences, senior lecturer
Associate Professor of Foreign Languages Department
of Khmelnytsky Humanitarian-Pedagogical Academy
(Khmelnytsky, Ukraine) severina.tetiana@gmail.com

FORMATION OF LEARNER AUTONOMY BEYOND THE CLASSROOM

The problem of out-of-class learner autonomy is considered in the article. It is aimed at the theoretical background of students' learner autonomy forms beyond the classroom. The scientific approaches to the content of the concept "learner autonomy" are analyzed. According to the first approach "learner autonomy" is interpreted as a student's ability to self-directed learning, his/her readiness to make decisions independently and be responsible for its quality. The second approach regards "learner autonomy" as a degree of student's freedom in learning English that is displayed in changing of student-teacher relations.

The organizational forms of students' autonomous learning activity beyond the classroom are characterized: self-access learning that presumes selecting and using optimal learning aids by students. Self-study learning presupposes choosing responsibility for defining learner needs, setting learning goals, planning assignments accomplishing, selecting optimal learning aids, decision-making whether to work in groups or individually and regarding a teacher as a consultant of independent work. Self-instruction is learning without a teacher or not under his/her direct control. Self-directed learning is planned independently by a student and implemented with limited responsibility. Self-regulated learning/self-adjustable training is aimed at student's self-control and self-evaluation in learning. Self-education satisfies student's life motives and needs beyond the educational establishment. Distance learning is interpreted as a goal-oriented process of interaction between learners and teachers at all the learning stages accompanied by traditional aids and ICT and implemented in a certain didactic system. Open learning is an individualized learning which gives a student an opportunity to choose place and time, teaching methods, content of curriculum, ICT and assessment format. Learning together is a form of collaborative learning in small groups to reach a common goal. Tandem language learning presumes learning foreign language in pairs or groups with native speakers. Computer learning is aimed at learning language by means of computer technologies.

Learner autonomy activities beyond the classroom enhance students' independence, their critical thinking skills, develop learners' ability to generate new ideas in their professional development.

Key words: *learner autonomy, activity beyond the classroom, learning interaction, professional development.*

Постановка проблеми. У сучасному інформаційному суспільстві важливо не стільки передати студентам конкретний набір знань, умінь і навичок, скільки навчити їх швидко й самостійно здобувати нові знання, критично їх осмислювати й застосовувати в нових умовах. Так, у системі вищої освіти одним із провідних напрямів професійної підготовки майбутніх педагогів є застосування як традиційних, так і нетрадиційних форм організації навчального процесу за принципом їх взаємного доповнення, зокрема через упровадження електронного навчання в процес самостійної позааудиторної навчально-пізнавальної діяльності, що має створювати сприятливі умови як для організації автономної роботи студентів, так і для групової навчально-пізнавальної

діяльності майбутніх фахівців. За таких умов проблема автономії навчальної діяльності студентів набуває особливої актуальності.

Аналіз досліджень. Проблему автономного навчання досліджували С. Боднар, Н. Бориско, О. Гаврилюк, Н. Коряковцева, Є. Лукша, І. Насонова, Ю. Петровська, С. Кожушко, О. Соловова, Т. Тамбовкіна, О. Тарнопольський, А. Хуторськой, Ф. Бенсон, Д. Гарднер, М. Греммо, Л. Дем, Л. Дікінсон, Д. Літл, У. Літтлвуд, Е. Літтлджон, Н. Нунан, Р. Олрайт, Р. Пембертон, Р. Сміт, Х. Холек та інші.

Мета статті – теоретичне обґрунтування форм навчальної автономії студентів у позааудиторний час.

Виклад основного матеріалу. Як свідчать результати аналізу наукових джерел, серед учених немає одностайності щодо трактування поняття «навчальна автономія». Спираючись на наукові факти, ми згрупували погляди дослідників щодо сутності зазначеного поняття. Першу групу становлять визначення автономії у вивченні іноземної мови як ступеня відповідальності студента за свою навчальну діяльність (Л. ван Лієр, Л. Дем, Л. Дікінсон, І. Лукша, Є. Насонова, Х. Холек й ін.). На думку науковців, навчальна автономія – це здатність студента до самокерованого навчання, готовність самостійно приймати рішення та відповідати за якість цього навчання.

Друга група дослідників (С. Вортон, Дж. Ейдж, У. Літтлвуд, Е. Літтлджон, Д. Трім) визначає навчальну автономію як ступінь свободи студента у вивченні іноземної мови, що виражається в зміні відносин «студент − викладач».

Інша суперечність виникає під час визначення навчальної автономії як здатності до неї студента чи як форми його поведінки, як особистої відповідальності за своє навчання чи його контроль тощо.

Більшість учених (Л. Дікінсон, Д. Літтл, Т. Тамбовкіна, Х. Холек, А. Хуторськой та ін.) схиляються до думки, що поняття «автономія» передбачає готовність індивіда до активної саморегуляції, здатність до самооцінювання, вважаючи, що однією з головних ознак навчальної автономії є суб'єктність того, хто вивчає іноземну мову.

Навчальну автономію також розглядають на різних рівнях. Зокрема, Ф. Бенсон визначає три рівні автономії − технологічний, психологічний і політичний, що відповідає основним західним теоріям підходу до знань і навчання в гуманітарних і соціальних науках (позитивізм, конструктивізм і критична теорія) (Benson: 2011).

Так, на технологічному рівні навчальна автономія розглядається як самостійне вивчення іноземної мови, що не залежить від зовнішніх чинників і здійснюється поза межами навчального закладу. Студент організує своє навчання без безпосередньої участі викладача.

Психологічний рівень відображає внутрішню здатність студента керувати своїм навчанням, регулювати його процес і бути за нього відповідальним. Студент, який почувається відповідальним за своє навчання, самостійно його конструює, тобто тут діє конструктивістський напрям.

Політичний складник навчальної автономії, за Ф. Бенсоном, визначається як здатність студента самостійно керувати всіма ланками й змістом навчальної діяльності. Автор наголошує на важливості політичного рівня навчальної автономії на противагу «психологізації й технологізації», оскільки вивчення англійської мови є вимогою сучасного суспільства (Benson: 2011).

Упровадження автономії в навчальну діяльність призводить до зміни технологічного, психологічного й політичного рівнів, що залежить від ступеня важливості кожного з них для студента та їх внутрішніх взаємозв'язків. На думку Ф. Бенсона, студент може потрапляти під вплив того чи іншого рівня чи всіх разом.

Науковці розглядають форми навчальної автономії як у межах класу, так і поза його межами. У нашій роботі ми зосереджуємо увагу на позааудиторній діяльності студентів. Ф. Бенсон виокремлює такі форми навчальної автономії поза межами класу.

– *Самодоступне навчання* (self-access learning) є формою набуття досвіду, покликаною допомогти студентам, які ще не досягли достатнього рівня знань. У межах цього підходу студенти мають змогу самі обирати й використовувати оптимальні навчальні засоби, що полегшують їхнє самостійне навчання. Таке навчання може здійснюватися в ресурсних центрах.

– *Самостійне навчання* (self-study learning) − навчання, яке впроваджується під час вивчення всього курсу чи його частини. Викладач зазвичай відповідальний за визначення й складання матеріалів. Оцінювання та курс навчання в основному контролює викладач. Самостійне навчання – це, зрештою, форма організації процесу здобуття знань, під час якого студент бере на себе відповідальність, проте керується певними інструкціями з боку викладача. На думку Дж. Броуда, студент може взяти на себе відповідальність у питаннях визначення навчальних потреб, окреслення навчальних цілей, планування виконання навчальних завдань, вибору оптимальних навчальних засобів, прийняття рішень щодо здійснення самостійної роботи індивідуально чи в групі, викорис-

тання допомоги викладача в ролі консультанта з організації самостійної роботи (Broad: 2006).

– *Самоінструктування* (self-instruction) − навчання без викладача чи без його прямого контролю. Цей вид навчання відповідає рівню повної навчальної автономії. Самоінструктування під час вивчення іноземної мови розглядається Ф. Джоунсом у двох значеннях. У широкому розумінні – це ситуація, в якій студент разом з іншими чи індивідуально працює в позаурочний час без безпосереднього контролю з боку викладача (Jones: 2012). У вузькому значенні – це обмірковані, довготривалий процес здобуття знань, який спланований і виконаний безпосередньо студентом без втручання викладача.

– *Самокероване навчання* (self-directed learning) − навчання, яке самостійно планує студент (Дж. Гроу, Х. Лонг, Д. Море, А. Таф, Р. Хіємстра й ін.). Поняття «автономне навчання» й «самокероване навчання» мають різну історію розвитку, проте більшість учених уживають їх як синоніми. Так, Р. Брокет і Р. Хіємстра вважать самокероване навчання навчальним процесом, що спрямований на виявлення прагнень студентів. Самокероване навчання, за Л. Дікінсон, − це таке ставлення студента до завдань освіти, коли він бере на себе обмежену відповідальність за виконання рішень, які стосуються його навчання (Dickinson et. al., 1980). Х. Холек розглядає самокероване навчання як процес чи навчальну технологію, що використовуються учнем задля свого навчання (Holec: 1981).

На думку Ф. Бенсона, студент здійснює таке навчання сам, без викладача (Benson: 2011). Таким чином, самокероване навчання є методом навчання, що регулюється самим студентом як суб'єктом і об'єктом навчальної діяльності.

– *Саморегульоване навчання* (self-regulated learning/self-adjustable training) − навчання, упорядковуване студентом (Е. Дичі, Б. Зіммерман, Ф. Кенді, Р. Ріан й ін.); процес самоконтролю й самооцінювання навчання та поведінки. Під час саморегульованого навчання увага зосереджується на автономії й контролі навчальної діяльності. За Х. Холеком, умовою ефективності організації саморегульованого навчання є відповідальність студента за власні дії, тому сутність цього феномена становить самостійне цілепокладання. Автор розрізняє два види відповідальності: статична (студент самостійно чи за допомогою інших укладає орієнтовну програму самостійної роботи з іноземної мови й неухильно її дотримується) і динамічна (більш гнучка, оскільки студент бере на себе відповідальність за виконання самостійної роботи вже в ході її виконання) (Holec: 1981).

– *Самоосвіта* (self-education) − це особлива діяльність, яка має свою специфічну структуру, що відрізняється від навчальної діяльності та її самостійних форм основними компонентами (мотивами, завданнями, способами дій і контролю), які визначаються самим студентом. Як правило, в основі самоосвіти лежать мотиви життєвого значення, потреби, які не задовольняються в умовах вищого навчального закладу, більш зрілі способи роботи й контролю.

– *Дистанційне навчання* (distance learning) трактується як цілеспрямований процес взаємодії між собою всіх суб'єктів навчання на всіх етапах навчання, незалежно від їх розташування в просторі й часі, який базується на використанні широкого спектра традиційних засобів і засобів інформаційно-комунікаційних технологій і реалізується в певній дидактичній системі.

На думку О. Хмель, дистанційна освіта – це система, у якій реалізуються процеси дистанційного навчання, виховання, здійснюється розвиток особистості з позитивними якостями з погляду суспільства, держави та загальнолюдських цінностей (Хмель, 2006: 8). Дистанційне навчання контролює й оцінює викладач, водночас студент має змогу самостійно обирати навчальні матеріали. Навчання здійснюється в напівавтономному режимі.

– *Відкрите навчання* (open learning) − індивідуалізоване навчання в позааудиторний час, яке часто асоціюється з нетрадиційними навчальними програмами. Принципи відкритого навчання передбачають надання студентові широкого вибору можливостей у рамках різних аспектів навчального процесу. Вибір може стосуватися місця й часу навчання, студент може обирати вміст навчальних програм, їхню інтенсивність, методику, застосовувані мультимедійні матеріали, форму оцінки знань.

Відкрите навчання технічно реалізується на основі дистанційних технологій навчання. Воно являє собою певну філософію, в основі якої лежить розширення доступності й особистого вибору в процесі навчання, у той час як дистанційна освіта пов'язана винятково зі способами передачі знань.

– *Навчання разом* (learning together) − це вид активного навчання, що передбачає кооперативну взаємодію студентів у малих групах для досягнення спільної навчальної мети. Це спільне навчання студентів, кожен із яких відповідає не тільки за результати власного навчання, а й за результати всієї групи.

Завдання виконуються в автономному режимі. Найбільш значущими перевагами такого навчання, на яких наголошують науковці, є такі: підвищення академічних результатів студентів; розвиток здатності критично мислити, нестереотипно сприймати інших людей; позитивний психологічний клімат у групі; прагнення студентів до співробітництва та конструктивної соціалізації; наявність емпатійної реакції, взаємопідтримки, симпатії та тісних дружних стосунків у колективі; позитивне ставлення студентів до навчання, викладачів і навчального закладу; особистісне зростання; високий рівень самоповаги та психічного здоров'я, яке виявляється в емоційній урівноваженості, в усвідомленні особистісної індивідуальності, у прояві довіри, в оптимістичному сприйнятті світу й оточення.

– *Тандем-метод* (tandem language learning) – вивчення іноземної мови в парі чи в групі з носіями різних культур. Є індивідуальна (автономна) і колективна (напівавтономна) форми роботи. На відміну від традиційних контекстів вивчення іноземних мов, тандем дає максимум можливостей для соціалізації й максимум індивідуалізації. З одного боку, навчальний план у тандемі створюється, виходячи з потреб і зацікавленості партнерів, таким чином, він особистісно орієнтований і відкритий до індивідуалізації. З іншого – тандем сприяє взаємодії й співпраці, роблячи соціальний аспект сутністю цього підходу. Така взаємодія ефективно мотивує студентів, оскільки сам факт спілкування з носієм мови стимулює до розвитку мовних і комунікативних навичок. Іншою особливістю тандему є характер ролей партнерів. Якщо в будь-якому академічному контексті роль викладача й студента чітко розмежована, то в тандемі відбувається змішування ролей. У тандемі партнер, який постає в ролі мовного експерта, завжди буде займати менш авторитетну позицію, коли він сам стане студентом. Таким чином, на відміну від інших контекстів комунікації, носій мови не буде викликати страху. Ця зміна ролей «викладач – студент» також усуває негативні наслідки асиметрії між більш і менш досвідченими в мовному аспекті співрозмовниками, яка в звичайному житті може викликати почуття неповноцінності, страх перед помилками, сором'язливість.

– *Комп'ютерне навчання* (computer learning) – навчання іноземної мови з використанням комп'ютерних програм. Однією з найбільших переваг комп'ютера в навчанні іноземної мови є його інтерактивність, яка виявляється в діалогічній взаємодії студентів із технічними засобами навчання, що забезпечується постійною та безпосередньою реакцією комп'ютера на відповіді студента під час виконання завдань. При цьому отримані результати виконання вправ залишаються конфіденційними (якщо не відбувається їх запис), а це не знижує самооцінку студента, а дає йому можливість самостійно визначити темп роботи й послідовність виконання завдань, у деяких випадках – повторно опрацювати навчальні матеріали з метою покращення отриманого результату. За таких умов розвиток умінь і освітньої автономії студентів відбувається з позиції гуманізації педагогічного процесу.

Отже, обираючи одну із зазначених вище форм навчання поза межами класу, студенти вчаться самі організовувати процес виконання навчальних завдань і реалістично оцінювати свої сильні та слабкі сторони в процесі оволодіння змістом навчального матеріалу.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що тенденції до зростання самостійності студентів, поєднання різних форм організації навчання за рахунок широкого використання засобів ІКТ зумовили появу різних форм організації автономного позааудиторного навчання – цілеспрямованого процесу здобуття знань, умінь і навичок суб'єктів освітнього процесу на основі взаємного доповнення технологій традиційного, електронного, дистанційного та мобільного навчання поза межами класу.

Позааудиторна діяльність із розвитку навчальної автономії студентів дає змогу сформувати самостійне мислення майбутніх фахівців, їхню зацікавленість, здатність генерувати нові ідеї в процесі подальшої професійної діяльності.

Здобуття вищої освіти, що супроводжується виконанням самостійної позааудиторної роботи, допомагає майбутнім спеціалістам навчатися мотивувати себе на самоосвіту в подальшій професійній діяльності, розкриває закономірності ефективного планування роботи поза аудиторією й часу, необхідного на її виконання. Крім того, у студентів формується гнучкість і адаптивність мислення для виконання різноманітних навчальних завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Benson P. Language learning and teaching beyond the classroom: an introduction to the field. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan, 2011. 256 p.

2. Broad J. Interpretations of independent learning in further education. Journal of Further and Higher Education. 2006. May 30. P. 120.

3. Jones F. Self-instructed Foreign Language Learning. University of Newcastle upon Tyne. 2012. URL: https://www.staff.ncl.ac.uk/f.r.jones/definitions.htm.

4. Dickinson L., Carver D. Learning How to Learn: Steps towards Self-Direction in Foreign Language Learning in Schools. English Language Teaching Journal. 1980. October 1. P. 1–7.

5. Holec H. Autonomy and Foreign Language Learning. Oxford: Pergamon, 1981. 64 p.

6. Хмель О. Дидактичні умови організації дистанційного навчання студентів фізико-математичних факультетів педагогічних університетів: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.09 / Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2006. 20 с.

REFERENCES

1. Benson P. Language learning and teaching beyond the classroom: an introduction to the field. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan, 2011. 256 p.

2. Broad J. Interpretations of independent learning in further education. Journal of Further and Higher Education. 2006. May 30. P. 120.

3. Jones F. Self-instructed Foreign Language Learning. University of Newcastle upon Tyne. 2012. URL: https://www.staff.ncl. ac.uk/f.r.jones/definitions.htm.

4. Dickinson L., Carver D. Learning How to Learn: Steps towards Self-Direction in Foreign Language Learning in Schools. English Language Teaching Journal. 1980. October 1. P. 1–7.

5. Holec H. Autonomy and Foreign Language Learning. Oxford: Pergamon, 1981. 64 p.

6. Khmel O. Dydaktychni umovy orhanizatsii dystantsiinoho navchannia studentiv fizyko-matematychnykh fakultetiv pedahohichnykh universytetiv [Didactic requirements of students' distance learning organization at physics and maths departments of pedagogical universities]: synopsis of thesis … cand. of ped. sc.: 13.00.09 / Pedagogical Institute of APS Ukraine. Kyiiv, 2006. 20 p. [in Ukrainian]